

NUR ALTINYILDIZ ARTUN - ALİ ARTUN
Dada Kılavuz

NUR ALTINYILDIZ ARTUN Bahçeşehir ve Kadir Has üniversitelerinde öğretim üyesi; *e-skop* internet dergisinin editörü. Mimarlık ve restorasyon eğitiminin ardından, İstanbul'un koruma tarihi konusundaki doktorasını İTÜ'de tamamladı. Mimarlık mirasının anlamlandırılması; kent ve iktidar ilişkileri; mekân ve toplumsal bellek konuları üzerinde çalışıyor. *Mimarlık, International Journal of Art & Design Education*, *Muğarnas*'ta makaleleri yayımlandı. *Arzu Mimarlığı: Mimarlığı Düşünmek ve Düşlemek* başlıklı kitabın eş editörlüğünü, *Sürrealizm/Mimarlık: Mekân Sanatı* kitabının editörlüğünü yaptı.

ALİ ARTUN 1972'de Ortadoğu Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümü'nden mezun oldu. Mimarlar Odası'nda bilim ve teknoloji konuları ile mimar ve mühendislerin toplumsal konuları üzerine araştırmalar yürüttü, çeşitli makalelerin yanı sıra *Fordizmin ve Mühendisin Dönüşümü* adlı kitabı yazdı. 1980'den sonra Ankara Çağdaş Sahne Kültür Merkezi'ni yönetti ve burada *500 Yıllık Bilmecce* programı çerçevesinde sanat tarihi, edebiyat ve müzikle ilgili etkinlikler düzenledi. 1984'te Galeri Nev'in kuruluşuna katıldı. Bu tarihten başlayarak galerinin Ankara'daki sergilerini düzenledi ve aralarında *Resme Bakan Yazılar*, *Arslan-Defterler* ve *Tiraje-Zamanların Hafızası*'nın da bulunduğu yüzü aşkın Galeri Nev yayınının editörlüğünü yaptı. Galeri sergilerinden başka Ankara'da *Cobra* ve *1950-2000*, Kopenhag'da *Ben Bir Başkası*, İstanbul'da *Mübin Orhon-Sainsbury Koleksiyonu* sergilerini hazırladı. Sanat'ın kuruluşunda ve yönetiminde görev aldı. Marmara ve Yıldız üniversiteleri güzel sanatlar fakülteleri ile İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde sanat tarihi dersleri verdi. 2000 yılından bu yana, kültürel eleştiri alanında eserlerin derlendiği "Sanathayat" dizisini yönetiyor. Ayrıca, kurucusu olduğu *e-skop* internet dergisinin editörlüğünü sürdürüyor. Son yayımlanan kitapları: *Modernliğin Sınırında Sanat-Eleştiri, Özerklik, Siyaset* (2006), *Müze ve Modernlik* (2006), *Çağdaş Sanatın Örgütlenmesi* (2011), *Sanatın İktidarı: 1917 Devrimi, Avangard Sanat ve Müzecilik* (2015); *Mümkün Olmayan Müze: Müzeler Ne Gösteriyor?* (2017).

sanathayat

DİZİ EDITÖRÜ Ali Artun

Hayat, simültane bir gürültüler, renkler ve tinsel ritimler karmaşasıymış gibi görünüyor. Dada bunu olduğu gibi, pervasız tavrının sansasyonel çılgınlıklarıyla ve ateşiyle, **sanatına** taşıyor.

Richard HUELSENBECK

Dada **sanat**ında istisnasız her zaman gerçek **hayat** belirir.

DAIMONIDES

Dada **sanat** tutkunlarını renklerini belli etmeye zorladı; öfkeli haykırışlar ve alaycı kahkahalarla **hayata** geçirilen Dada, sınıflar arasında bir yerlerde havada asılı duran ve kolektif **hayata** dair sorumluluk üstlenmeyen, dar görüşlü, kibirli ve değeri abartılmış bir ortamdan kaçış demektir.

George GROSZ ve Wieland HERZFELDE

Sanatın kehanetine inanıldığı bir zamanda, zihnin dolambaçlı yollarına sapmadan, **sanatın** içinde **hayatın** yakalanabileceğine inanıyorduk.

Emmy HENNINGS

NUR ALTINYILDIZ ARTUN - ALİ ARTUN

Dada Kılavuz

1913-1923

MÜNİH, ZÜRİH, BERLİN, PARİS

ÇEVİRENLER

Nur Altınyıldız Artun - Ali Artun - Işık Ergüden
Elçin Gen - Can Gündüz - Ufuk Kılıç - Kemal Lichternest
Kaya Özsezgin - Mustafa Tüzel

İletişim Yayınları 2589 • sanat**hayat** dizisi 42
ISBN-13: 978-975-05-2352-6
© 2018 İletişim Yayıncılık A. Ş.
1. BASKI 2018, İstanbul

•

DİZİ EDITÖRÜ Ali Artun
KAPAK TASARIMI Özlem Özkal - Suat Aysu
UYGULAMA Hüsnü Abbas
DÜZELTİ Asude Ekinci
DİZİN Elçin Gen

BASKI Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 12064
Litros Yolu 2. Matbaacılar Sitesi B Blok 6. Kat No. 4NB 7-9-11
Topkapı 34010 İstanbul Tel: 212.613 38 46

CİLT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 11935
Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,
Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları

SERTİFİKA NO. 10721

Binbirdirek Meydanı Sokak, İletişim Han 3, Fatih 34122 İstanbul
Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58
e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

İÇİNDEKİLER

ALİ ARTUN

SUNUŞ / Dada'nın Hakikati	19
• Dada Felsefesi, Romantizm ve Nietzsche	22
• Dada'nın Siyaseti ve Alman Devrimi	25
• Sanat Eylemi	27
• 'Düzene Dönüş' ve Makine Estetiği	29
• Dada Tarihleri: Sapmalar	32
• Tristan Tzara Meselesi	33
• Dada Kılavuz	36

Münih/Berlin/Zürih

Kabare Voltaire	43
• Dada'nın Uyanışı ve Münih	43
• Hugo Ball, Emmy Hennings ve Kabare Voltaire	48
• Kabare Voltaire Ekibi	51
• Açılış Gösterisi	52
• Kabare Voltaire Suareleri	54
• Sözcüksüz Şiirler	56
• Zamanın Dışına Kaçış: Bir Dada Günlüğü, 1927 HUGO BALL	59

Zürih Kroniği, 1920 TRISTAN TZARA.....	66
Dadaland, 1948 HANS ARP.....	66
Bir Dada Davulcusunun Anıları, 1951 RICHARD HUELSENBECK.....	67
En Avant Dada: Bir Dadaizm Tarihi, 1920 RICHARD HUELSENBECK.....	68
Cabaret Voltaire – Antoloji.....	75
• İçindekiler.....	76
• ‘Dada’ Adı.....	78
Zamanın Dışına Kaçış: Bir Dada Günlüğü, 1927 HUGO BALL.....	79
Zürih Kroniği, 1920 TRISTAN TZARA.....	80
Dada Suareleri.....	83
• Kabare Voltaire Kapanıyor.....	84
• Öteki Suareler.....	84
Morfin, 1916 EMMY HENNINGS.....	86
Zürih Kroniği, 1920 TRISTAN TZARA.....	86
Bay Antipirin’in Manifestosu, 14 Temmuz 1916 TRISTAN TZARA.....	87
Dada’nın Parlak Yıldızı Emmy Hennings.....	91
• Emmy Hennings: Şair ve Şarkıcı.....	92
• Kabare Voltaire’in Yıldızı.....	96
• Tiyatro.....	99
• Kuklalar.....	99
• Bir Roman: Kodes.....	100
Kabareden Sonra, 1913 EMMY HENNINGS.....	101
Dansçı, ? EMMY HENNINGS.....	102
Kodes, 1914? EMMY HENNINGS.....	102

Hugo Ball: Dada'nın Açılış Manifestosu	105
Açılış Manifestosu , 14 Temmuz 1916	
HUGO BALL.....	107
Hugo Ball'ın Günlüğü: Zamanın Dışına Kaçış	111
• Ball'dan Sonra Dada	112
• Günlük	112
Zamanın Dışına Kaçış: Bir Dada Günlüğü , 1927	
HUGO BALL.....	114
Dada ve Ütopya	129
• Hugo Ball, Ernst Bloch ve Walter Benjamin Buluşması	130
• Ball'ın Anarşizminin Kökenleri	131
• Bloch'un Ütopyası	133
• Zamanın Dışına Kaçış	134
Koleksiyon Dada	137
• İlk Kitap: Bay Antipirin'in Birinci Göksel Macerası	138
• Sonraki Kitaplar: Fantastik Dualar; Schalaben, Schalomai, Schalamezomai...	139
Zamanın Dışına Kaçış: Bir Dada Günlüğü ; 1927	
HUGO BALL.....	141
Dada Bir Fars Değildi , 1949	
HANS ARP.....	142
Bir Dada Davulcusunun Anıları , 1951	
RICHARD HUELSENBECK.....	142
Fantastik Dualar , 1916	
RICHARD HUELSENBECK.....	143
Galeri Dada	147
• Açılış	147
• Sergi Programları	149
• Uzlaşmazlıklar ve Kapanış	150
Zamanın Dışına Kaçış: Bir Dada Günlüğü , 1927	
HUGO BALL.....	151
En Avant Dada: Bir Dadaizm Tarihi , 1920	
RICHARD HUELSENBECK.....	159
Sophie Taeuber ile Hans Arp'ın Soyutlamaları	165
• Kolaj	167

• Nakış.....	169
• Dans.....	170
• Kuklalar.....	173
Jean [Hans] Arp, 1944 RICHARD HUELSENBECK.....	175
Hugo Ball, Vasili Kandinski ve ‘Sanatçı Tiyatrosu’.....	179
• Kandinski’nin Etkileri.....	180
• Ortak Tiyatro Projesi.....	181
Kandinski, 7 Nisan 1917 HUGO BALL.....	183
Dada Dergisi.....	195
• İlk İki Sayı ve ‘Yeni Sanat’.....	197
• Üçüncü Sayı ve Tzara’nın Dada’yı Yayma Stratejisi.....	198
• Picabia ve Serner’in Katkıları.....	201
• Dada Dergisi Paris’te.....	203
Zürih Kroniği, 1920 TRISTAN TZARA.....	206
Dada’ya Karşı, Dadasız, Dada İçin, Mayıs 1919 HANS RICHTER.....	208
Yamyam Manifestosu, Mart 1920 FRANCIS PICABIA.....	211
Tristan Tzara’nın Dada Manifestoları.....	215
• ‘Dada Hareketi’.....	216
• Manifestonun Teatralleşmesi.....	217
Dada Manifestosu, 23 Temmuz 1918 TRISTAN TZARA.....	219
Dada Üzerine, 1919 R. L. [RAYMONDE LIÑOSSIER].....	231
Picabia-Tzara İttifakı ve Dada’da Kırılma.....	233
• Makine Desenleri, ‘Nesne-Portreleri’ ve 291.....	233
• 391 Dergisi.....	237
• Picabia’nın Nihilizmi.....	238
Dada Manifestosu, Mart 1920 FRANCIS PICABIA.....	240

Zürih'te Son Dergi: <i>Der Zeltweg</i>	243
Düşünceler , Kasım 1919	
OTTO FLAKE.....	245
Çılgınlık Dünyası , Kasım 1919	
KURT SCHWITTERS.....	248
Zürih'te Son Suare	249
• Walter Serner'in Kışkırtmaları	250
• Dada Dünya'ya Yayılıyor	252
Zürih Kroniği , 1920	
TRISTAN TZARA.....	253
Son Çözülme – Manifesto , 1919	
WALTER SERNER.....	255
Devrimci Sanatçılar Birliği	259
• Yeni Hayat ve Yaratıcı Dada	261
• Hans Richter, Devrimci Dadacılar ve Münih Devrimi	264
• Dada'nın Tarihleştirilmesi	269
Radio Yayını: Ölü Burjuva ile Yeni Hayat Havarisinin Diyaloğu , 1918	
MARCEL JANCO.....	272
Bir Sanatçılar Manifestosu / Radikal Sanatçılar Manifestosu , 1919	
ARP, EGGELING, JANCO, RICHTER, GIACOMETTI, BAUMANN, HENNING, HELBIG ve MORACH.....	274

Berlin

Berlin Dada ve Alman Devrimi	281
• Berlin'deki Devrimci Hareketler	282
• Berlin Dada: Sanat ve Siyaset	285
• 'Aksiyon'	287
• Kulüp Dada	288
• İlk Berlin Manifestoları ve Suareler	290
Dadaist Manifesto , 1918	
RICHARD HUELSENBECK.....	292
En Avant Dada: Bir Dadaizm Tarihi , 1920	
RICHARD HUELSENBECK.....	295
Berlin'deki Dada Dergileri	301
• <i>Neue Jugend</i>	301

• <i>Die freie Strasse</i>	304
• <i>Jedermann sein eigener Fussball ve Die Pleite</i>	305
• <i>Der blutige Ernst ve Diğerleri</i>	308
Der Dada: Dada Kültür Yoksunlarına Karşı	311
• Reklam Parodileri ve Uydurma Vaatler.....	311
• ‘ <i>Philister</i> ’ Kavramı.....	314
• Huelsenbeck-Tzara Husumeti.....	315
Kültür Yoksunu Almanlar Rahatsız, Aralık 1919 RAOUL HAUSMANN.....	316
Dada’nın Sokak Eylemleri	321
• Dada’nın Berlin Manifestoları.....	322
• Dadacı Eylemler.....	324
Dadaizm Nedir ve Almanya’da Ne İstiyor? 1919 RAOUL HAUSMANN ve RICHARD HUELSENBECK.....	332
Dada ve Fotomontaj	337
• Fotomontajın İcadı ve Dönüşümü.....	341
• Raoul Hausmann.....	342
• Hannah Höch.....	343
• John Heartfield.....	346
Resmin Sentetik Sineması, 1918 RAOUL HAUSMANN.....	349
Bir Dada Kadını: Hannah Höch	353
• Fotomontajın Cazibesi.....	355
• Dada Mutfak Bıçağı.....	357
Ressam, yaklaşık 1920 HANNAH HÖCH.....	361
Kolaj Üzerine, 1971 HANNAH HÖCH.....	364
Dada’nın Makine-İnsanları	367
• Makine ve İnsan.....	368
• Melez Portreler.....	370
George Grosz.....	371
Raoul Hausmann.....	373

Hannah Höch.....	377
Yeni Resimlerim, 1921	
GEORGE GROSZ.....	379
Sanat Madrabazı.....	383
• Otto Dix'in Protestosu.....	384
• Sanat Eserinin Değeri.....	385
Sanat Madrabazı, 1920	
JOHN HEARTFIELD ve GEORGE GROSZ.....	386
Küresel Dada: <i>Dadaco, Dadaglobe ve Dada Almanayı</i>.....	391
• Fiyaskoyla Biten Bir Yayın Macerası.....	392
• Sanat Eseri ve Röprodüksiyon.....	395
Dada Sanatı, 1918?	
ALEXANDER PARTENS [HANS ARP, TRISTAN TZARA, WALTER SERNER ya da DADAİST DİLİ İSTİSMAR ŞİRKETİ].....	398
Dada Almanayı - Sunuş, 1920	
RICHARD HUELSENBECK.....	402
Dada Enternasyonalizmi.....	407
• Dada Dili.....	408
• Evsizlik, Aidiyetsizlik, Göçebelik.....	409
• Milliyetçilięe Karşı Enternasyonalizm.....	410
• Hitler Nasyonalizmine Karşı Dada.....	412
Sanatta Nesnellige Dönüş, 1920	
RAOUL HAUSMANN.....	414
Birinci Enternasyonal Dada Fuarı.....	419
• Dada Hareketi ve Sanat Ticareti.....	420
• Sergi Kaosu.....	423
• Dada Bilançosu.....	427
Sunuş, Birinci Enternasyonal Dada Fuarı, 1920	
WIELAND HERZFELDE.....	429
Kolektif Dada Sanatı.....	433
Somut Sanat, 1944	
HANS ARP.....	440

Sanat Eleştirimi	443
Dada Sergisi Üzerine Bir Sanat Eleştirmeninin Ne Söyleyeceği Konusunda Dadazofun Düşüncesi, 1920 RAOUL HAUSMANN.....	445
Dada ve Ekspresyonizm	449
• Savaş Öncesinde Ekspresyonizm.....	450
• Devrim ve Ekspresyonizm.....	453
Ekspresyonizm Ne İstemişti? 1918 RICHARD HUELSENBECK.....	457

Köln

Dada Köln'de	463
• Ernst, Baargeld ve <i>Bulletin D</i>	464
• <i>Die Schammade</i>	467
Worringer, Profetor DaDaistikus, 1920 MAX ERNST.....	468
Sanatın Aurasına Karşı: Dada Erken İlkbahar Sergisi	471
• Her Ziyaretçi Bir Dadacı.....	471
• Sergi Rezaleti.....	472
En Son Moda, Dada Erken İlkbahar Sergisi'nin Eleştirisi, 1920 ANONİM.....	475
Max Ernst, Dada ve Sürrealizm	479
• Kolaj.....	481
• Dada Ruhu.....	482
• Köln-Paris Bağlantısı.....	485
Esinden Düzene, 1932 MAX ERNST.....	489
W 5 Manifestosu	493
W 5 (<i>Weststupidien</i>) Manifestosu, 1920 MAX ERNST ve JOHANNES T. BAARGELD.....	497

Hannover/Düsseldorf/Weimar

Kurt Schwitters: Merz Dada	501
• Merz.....	502
• Fragman Estetiği.....	504

Merz, 1920 KURT SCHWITTERS	505
Dada - Merz Şiiri	515
• Sanat ve Bayağılık	516
• Anna Blume	516
• Ursonate	517
Anna Çiçek'e, 1919 KURT SCHWITTERS	519
Arzu, 1922 KURT SCHWITTERS	521
Merz Mimarlığı: Erotik Katedral	523
• Merzbau: Erotik İstirap Katedrali	523
• Erotik Katedral'in Gizemi	527
• Merz Mimarlığının Alegorileri	528
• Mistisizm, Erotizm	529
Ben ve Hedeflerim, 1931 KURT SCHWITTERS	532
Schwitters Sütunu [<i>Merzbau</i>], 1964 HANS RICHTER.....	543
Dada – Merz Çatışması	547
• Dada'nın Schwitters'e İtirazı	548
• Özerklik ve Sanatın Devrimi	549
Proletkunst [Proleter Sanat] Manifestosu, 1923 THEO VAN DOESBURG, KURT SCHWITTERS, HANS ARP ve DİĞERLERİ.....	550
Schwitters Üzerine, 1969 RICHARD HUELSENBECK	553
Merz Dergisi: Dada, De Stijl, Konstrüktivizm İttifakı	557
• Merz-Dada-De Stijl	558
• Merz-Dada-Süprematizm/Konstrüktivizm	561
• Merz Dergisi	565
• Dada'dan Bauhaus'a	567
Dadacılık, 1923 THEO VAN DOESBURG.....	570
Hollanda'da Dadacılık, 1923 KURT SCHWITTERS	571

Elementarist Bir Sanata Çağrı, 1921 THEO VAN DOESBURG, LÁSZLÓ MOHOLY-NAGY, HANS ARP, RAOUL HAUSMANN ve İVAN PUNI	580
--	-----

Mécano Dergisi: Dada-Konstrüktivizm Karşıtlığı ve Birliği	583
• Theo van Doesburg'un Çifte Kimliği	584
• Weimar Safhası ve Bauhaus Macerası	585
• Bir Dada Dergisi: <i>Mécano</i>	586
Dadacılığın Nitelikleri, 1923 I. K. BONSET [THEO VAN DOESBURG]	589
Konstrüktif Şiire Doğru, 1923 I. K. BONSET [THEO VAN DOESBURG]	590

G Dergisi: Dada, Konstrüktivizm ve Tasarımın Yükselişi	595
• Richter, Dada, Konstrüktivizm	596
• Elementer Tasarım	598
G, 1924 HANS RICHTER	599

Uluslararası İlerici Sanatçılar Birliği Kongresi	603
• Avangard Sanatçılar Almanya'da	603
• Konstrüktivist Enternasyonal	605
Birinci Uluslararası İlerici Sanatçılar Birliği Kongresi Konstrüktivistler Enternasyonal Fraksiyonu Deklarasyonu, 1922 THEO VAN DOESBURG, EL LISSITZKI ve HANS RICHTER	606

Konstrüktivistler ve Dadaistler Kongresi	609
• Dada Mikrobunu Weimar'a Bulaştırmak	609
• Dada Mikrobu Dada'yı Öldürüyor	612
ChRoNIEk - MECANO, 1922 ANONİM	612

Paris

Dada: Zürih-Paris Hattı	617
• Tzara-Breton Yakınlaşması	618
• <i>Littérature</i> Dergisi	619
• Dada ve <i>Littérature</i>	621

• Tzara Paris Sahnesinde	622
En Avant Dada: Bir Dadaizm Tarihi, 1920 RICHARD HUELSENBECK	623
Dadaizm Anıları, Temmuz 1922 TRISTAN TZARA.....	625
Dada'yı 'Fransızlaştırmak'	629
• Fransız Edebi Geleneği ve Dada	630
• Dada'nın Markalaşması	631
Dadaland, 1920 GEORGES RIBEMONT-DESSAIGNES.....	632
Paris Dada'nın Atası: Alfred Jarry	635
• Alfred Jarry'nin Külliyyatı	635
Dergiler.....	635
Romanlar.....	638
Tiyatro.....	639
Dostlar, Sefalet, Apsent ve Ölüm.....	641
• Kral Übü	645
Kral Übü (<i>Ubu Roi</i>).....	646
Boynuzlu Übü (<i>Ubu Cocu</i>).....	647
Zincire Vurulmuş Übü (<i>Ubu Enchaîné</i>).....	647
<i>Kral Übü</i> - Kabare Voltaire.....	649
• Patafizik'in Esasları	652
Patafizik Evren.....	656
Fenomenolojinin Habercisi.....	658
Patafizik-Dada.....	659
• Süpererkek ve Makine-İnsan	660
Makine İnsandan Makine Sanata.....	661
Bisikletin Patafiziği.....	663
Zaman Makinesi.....	664
Patafizik-Tanım Patafizikçi Doktor Faustroll'un Davranış ve Görüşleri, 1911 ALFRED JARRY.....	665
Tanrı'nın Yüzeyine Dair Patafizikçi Doktor Faustroll'un Davranış ve Görüşleri, 1911 ALFRED JARRY.....	667

**Zaman Yolculuğu Makinesinin Pratik Olarak Yapımı İçin
Açıklama ve Yorumlar, 1911**

ALFRED JARRY 669

İntihar Sanatı ve Dada 673

• **İntihar Sanatçıları** 673

Arthur Cravan 674

Jacques Rigaut 675

Julien Torma 675

Jacques Vaché 677

• **İntihar Sanatı** 678

Edebiyatta ve Felsefede İntiharın Uyanması 678

Marquis de Sade ve Şiddet 681

Romantik İntihar 682

Var Olmanın Saçmalığı, Ölüm, Sanat 684

Foucault 687

Savaş Mektupları, 1917

JACQUES VACHÉ 689

Öforizmalar, 1926

JULIEN TORMA 690

Dada'nın Paris Gösterileri 695

• **Yedi Manifesto Gösterisi** 695

• **Kışkırtma Sanatı** 698

Halk'a, Şubat 1920

GEORGES RIBEMONT-DESSAIGNES 702

Dada Hareketi Manifestosu, Şubat 1920

ANONİM 703

Dada Coğrafyası, Şubat 1920

ANDRÉ BRETON 703

Dada Gelişmesi, Şubat 1920

PAUL ÉLUARD 704

Dada Daktilosu, Şubat 1920

PHILIP SOUPAULT 705

Yapay Cehennemler, '1921 Dada Sezonu'nun Açılışı, Mayıs 1921

ANDRÉ BRETON 706

Dadaizm Anıları, Temmuz 1922

TRİSTAN TZARA 708

Dada Festivali	713
• Şiddet, Eğlence, Usanç	714
• Dada'nın Sayılı Günleri	716
Dadaizm Anıları, Temmuz 1922 TRISTAN TZARA.....	718
Enginarlar, Mart 1920 GEORGES RIBEMONT-DESSAIGNES.....	719
Dadacılar Arasında Çatışma	723
• Uyuşmazlıklar	724
• Tzara'nın Seyahatleri ve İstanbul Ziyareti	726
• Picabia'nın Dada Muhalefeti	727
• Dada Dağılma Yolunda	728
Bay Picabia Dadacılardan Ayrılıyor, 11 Mayıs 1921 FRANCIS PICABIA.....	732
Yapay Cehennemler, '1921 Dada Sezonu'nun Açılışı, Mayıs 1921 ANDRÉ BRETON.....	734
Dada Hakkında Konuşma, 1922 TRISTAN TZARA.....	736
'Azametli Dada Sezonu'	743
• İlk ve Son Dada Gezisi	744
• Duvar Gazetesi	748
Yapay Cehennemler, '1921 Dada Sezonu'nun Açılışı, Mayıs 1921 ANDRÉ BRETON.....	749
Bir Dada Davası	753
• Maurice Barrès	753
• Duruşma	754
• Dada Yargılarken Yargılanıyor	757
Yapay Cehennemler, '1921 Dada Sezonu'nun Açılışı, Mayıs 1921 ANDRÉ BRETON.....	759
Resimde Dada Ruhü, 1932-1934 GEORGES HUGNET.....	761
Dada – Fütürizm Kapişması	763
• Dada ve Fütürizm	763

• Dadacılar Fütüristlere Karşı.....	764
Dada Her Şeyi Altüst Eder , 12 Ocak 1921	
TRISTAN TZARA ve DİĞERLERİ.....	767
Dada Salonu ve Dada'nın Sonu	771
• Dada Salonu – Enternasyonal Sergi.....	771
• Dada'nın İflası.....	774
Büfe , Mayıs 1921	
GEORGES RIBEMONT-DESSAIGNES.....	777
Dada Macerası , 1923	
GEORGE HUGNET.....	779
L'Esprit Moderne ve Paris Kongresi	781
• <i>L'esprit moderne / L'esprit nouveau</i>	782
• Paris Kongresi.....	784
Dada Nedir! Mart 1920	
PAUL DERMÉE.....	787
Dada'nın Ardından , Mart 1922	
ANDRÉ BRETON.....	788
Her Şeyi Yüzüstü Bırakın , Nisan 1922	
ANDRÉ BRETON.....	791
'New York Dada' Meselesi	795
• Duchamp'ın İtirazı.....	796
• Münih-Zürih-Berlin Damarı.....	798
• Zürih-Paris-New York Damarı.....	799
• New York Dada.....	801
İcazet Mektubu , Nisan 1921	
TRISTAN TZARA.....	806
Dada – Sürrealizm	811
• Sürrealizmin Şafağı.....	813
• Dada'ya Kumpas.....	816
Medyumlar İçeri , Kasım 1922	
ANDRÉ BRETON.....	816
Kaynaklar.....	819
Dizin.....	841

SUNUŞ

•

Dada'nın Hakikati

ALİ ARTUN

Dada'nın Hakikati

20. yüzyıl başında sanat artık doğadan, nesneden ve onların temsil ettiği gerçeklikten özgürleşmişti. Cézanne doğayı geometrik formlara dönüştürmüştü; kübizm zamanı ve mekânı göreceleştirerek görünüşü parçalamış; Mallarmé ve sembolizm, sözcükleri, işaretleri anlamlarından sökerek strüktüralizmin yolunu açmıştı. Maleviç ve süprematizm, formun sıfır noktasını keşfederek, soyutu 'kozmetik' bir ütopya morfolojisine dönüştürmüştü; Kandinski gayri-nesnel sanatın felsefesini yazmış; Raymond Roussel'in "*langue trouvée*" edebiyatından etkilenen Marcel Duchamp sanat nesnesini de bir "*objet trouvé*" olarak tasavvur etmişti. Arkasından öteki ikon kırıcı darbeler geldi. Platon'dan ve Aristoteles'ten beri süregelen mimetik klasizm berhava olmuştu. Vasari'nin kurduğu Akademi ve biyografik tarih, Winckelmann'ın kültürel/ulusal tarihi, Hegel'in teleolojik tarihi, Wölfflin ve Riegl'in formalist sanat tarihleri çökmüştü. Sanat, bütün önceki patronlarından, tanrılardan, prenslerden ve burjuvaziden kurtulmuştu. Lojikten ve etikten, bilimden ve dinden, doğruluk ve iyilikten özerkleşmişti. Bununla birlikte, sanat her ne ka-

dar nesnellikten arınsa da, sanat nesnesi durduğu yerde duruyordu. Avangardın sanat karşıtlığı ise, gene sanatın içinden gelen bir tepki gibi yorumlanıyor, sanata içkin olan diyalektiğin bir tezahürü olarak görülüyordu. Bütün müdahaleler, sanatın kavramlaştırılmasına, bilgisine ilişkin epistemolojik müdahalelerdi; sanatın fenomenolojisine, hermeneutikğine ilişkin müdahalelerdi. Ontolojik darbeler değil. İşte Dada bu süreci nihayetine erdirdi. *Sanat nesnesini imha ederek onun yerine eylemi geçirdi.* Sanatın ne olduğunu değil, varlığını hedef aldı. Kant'ın tanımladığı anlamda, evrensel, rasyonel, müspet bir kategori olarak sanatı reddetti. Peki neydi Dada? Picabia'nın tanımladığı gibi, “Hiç, Hiç, Hiç” mi?¹ Yoksa Hausmann ve Baader'in söylediği gibi, “Bir sanat? Bir felsefe? Bir siyaset? Bir yangın sigortası? Ya da devlet dini?.. Yoksa hiçbir şey mi? Yani her şey?”² Paul Dermée, “Dada son birkaç yüzyıl boyunca üzerimizde biriken kalın pislik tabakasını sıyrır” diyordu.³ Tarihten sanat temizlenmişti.

Dada Felsefesi, Romantizm ve Nietzsche

Dada, 19. yüzyıl başında romantizmle başlayan sanatın özerkleşmesi sürecinin son noktasıdır. Dolayısıyla, Dada'nın köklerini her şeyden önce romantik düşünce oluşturur. Fikir babası Hugo Ball, Dada'nın, “romantik, dandyist ve şeytani 19. yüzyıl teorilerinin bir sentezi olduğunu” belirtir.⁴ *Zamanın Dışına Kaçış* adını verdiği günlüğünün Dada'ya ait olan bölümünün başlığı “Romantizm: Sözcük ve İmge”dir. Belki de hep bir romantik olarak kalacağını yazar.

Romantizm tarihçisi Isaiah Berlin'e göre, Aydınlanma'ya cephe alan romantizm, “bütün Batı geleneğinin temelini saldıran” bir devrimdir; “Batı bilincindeki en büyük dönüşümdür”.⁵ Michael Löwy ise, romantizmin “modernliğin, ya-

ni modern kapitalist uygarlığın eleştirisi” olduğunu söyler. Modernlikten kasıt, “Sanayi Devrimi’nin doğurduğu, piyasa ekonomisinin hüküm sürdüğü modern uygarlıktır”.⁶

Dada’nın düşünsel temelinin diğer bileşeni Nietzsche felsefesidir. Nietzsche “Tanrı’nın ölümü”nü ilan ederken, Platon’dan ve Hıristiyan ahlakından kaynaklandığını belirttiği Batı metafiziğinin, Batı felsefesinin iflasını vurgulamaktadır. Onun Batı uygarlığını yargılaması, romantizmi tamamlar.

Gerek romantik düşünürler, gerekse Nietzsche, Batı’nın bilgi ve hakikat rejiminin çöküşü karşısında yegâne kurtuluş olarak sanatı önerirler. Isaiah Berlin’e göre romantizm, “sanatın hayat üstünde bir çeşit tiranlık kurduğu ilk dönemi oluşturur belki de”. Romantizmin kurucularından, *İnsanın Estetik Eğitimi*’nin yazarı Friedrich Schiller ise, “yalnızca güzelliğin insana toplumsal bir karakter kazandıracağını” belirtir. Çünkü insanda ve toplumda armoniyi besleyen yalnızca sanattır. “Bütün diğer alımlama şekilleri insanı böler [...] yalnız estetik alımlama onu bütünleştirir.”⁷ Schiller, diğer alımlama şekillerinden kastettiği aklın ve ahlakın karşısına sanatı yerleştirirken, aynı zamanda sanat-ütopya birliğine kapı açmaktadır. Nietzsche için de, “hayat ancak ‘bir estetik fenomen’ olarak bir meşruiyet, anlam ve önem kazanabilir”.⁸ En hakiki metafizik, sanattır. Ona göre, Platon’dan beri metafiziği yönlendiren “hakikat istenci” olmuştur. Ama şimdi onun yerini “yaşam istenci” almalıdır. Bu da, “form verme”dir, sanattır, estetikdir. Sanat hakikatten daha değerlidir.⁹ Sonuçta sanat ve felsefe birdir. Zaten Nietzsche de bir “sanatçı-filozof”tur. Muhakkak ki, romantik filozofların ve Nietzsche’nin kastettiği anlamıyla sanat, özerkleşme sonucunda kendini aşmış olan sanattır; başka deyişle, kendinden de özerkleşmiş olan sanattır.

Nietzsche düşüncesinde sanat, felsefe olduğu kadar siya-settir. “Tanrı’nın öldüğü”, “hakikat istenci”nin hiçlik isten-

cine tırmandığı bir nihilizm çağında, hayat ve gelecek görüşü, sanatçı filozofların yaratacağı “büyük politika”nın ışığıdır. İnsanları “mükemmel sürü hayvanlarına” dönüştüren modern politikanın değil.¹⁰ Sonuçta denebilir ki, politik sanat yoktur. Çünkü sanat politikadır; yegâne politikadır. Bu görüşler, estetik modernizmin kurucusu sayılan Baudelaire’in özerklik stratejisiyle örtüşür. Özerklik düşüncesi, 19. yüzyıl sonunda Baudelaire’e ulaştığında, önceden olduğu gibi, estetiğin, etikten ve lojikten; başka deyişle, sanatın diğer iki bilgi bölgesi olan bilimden ve ahlaktan özgürleştirmişini ifade etmekle kalmaz. Baudelaire’de bütün bilgi, bütün hayat, sanatın yıkıcı-yaratıcı egemenliği altına girer. Yani sanat, Nietzsche’nin öngördüğü gibi, bütün metafiziği ele geçirip parçalarken, kendi varlığına ilişkin, hakikatine ilişkin bütün bilgiyi de imha etmiştir: “hiç”leştirmiştir.

İşte Dada’nın “her şey”i ifade eden “hiçbir şey”i, romantik filozoflardan ve Nietzsche’den kaynaklanan bu yukardaki birikimin tercümesidir. Dada, bu bakımdan, sanata karşı; onu tanımlayan her türlü akla (metafiziğe, epistemolojiye) karşı; onları var eden sergi, müze, tarih, piyasa gibi kurumlara karşı; bunların arkasındaki toplumsal-siyasal rejimlere karşı; her şeye, hatta kendi kendine de karşı, topyekün bir başkaldırıdır. Bu yüzden, Dada’nın ne olduğuna cevap vermesi de mümkün değildir. “Dada zihnin diktatörlüğüdür [...] ya da zihnin ölümüdür.”¹¹

Dada’nın Münih ve Berlin’den gelen kurucuları Nietzsche felsefesiyle yetişmişlerdi. Bu kuruculardan Richard Huelsenbeck’in dediğine göre, “hepsi Nietzsche’yi okumuşlardı [...] Ama, en yoğun okuyan”, henüz on yedi yaşındayken Nietzsche’yi keşfeden ve 1910’da Münih Üniversitesinde onun düşüncesi üzerine bir tez yazmaya girişen Hugo Ball’dı.¹² Hal Foster, *Yeni Kötü Günler* kitabının, Nietzsche ile Dada arasındaki bağlara değindiği “Mimetik” bölümünün-

de, “Ball’a göre mimetik performansın üstadının Nietzsche” olduğunu belirtiyor.¹³ Çünkü Nietzsche, topluma kendi maraziyetini, yabancılaşmasını taklit etme yolunu açmıştı. Adorno da modern sanatı yabancılaşmanın mimesisi olarak görüyordu. İşte Kabare Voltaire’in temelinde bu mimetik kuşkırtma stratejisi yatıyor: “Dadacılar, Avrupa’ya hükmeden, çevrelerindeki çürümüş dili aldılar ve bu dili, bir anlamsızlık zehri olarak geri püskürttüler.” Ball, 1916 Haziran’ında Kabare Voltaire’i şöyle tanımlıyordu: “kültürün ve sanatın ideallerinden oluşan bir varyete”; Dada, “bütün büyük davaları kapsayan bir hiçlik farsı”ydı.¹⁴

Huelsenbeck de Dada’nın Nietzsche’nin keşfedilmesiyle doğduğunu belirtiyordu: “Dada gelip geçicidir. Ölümü kendi iradesiyle olur. Dada, Nietzsche’nin sözünü ettiği buluşlar âlemini keşfetti. Kendisini dünya tarihinin parodisine, Tanrı’nın soytarisına dönüştürdü. Ama kendi kendisine saplanıp kalmadı. Dada’nın ölümü Dada’dan olmayacak. Kahkahasının geleceği var.”¹⁵

Huelsenbeck ve Johannes Baader, Dada’yı “Tanrı’nın ölümünü kavramak ve bildirmekle” yükümlü kılıyorlardı. Paris Dada’nın atası kabul edilen Alfred Jarry de Nietzsche’nin sözcüsü sayılır. Tanrı’nın soytarısı rolüne, Kral Übü’den daha layık kim vardır? Ve “patafizik”, Nietzsche’nin “Tanrı’nın ölümü” ile ilan ettiği Batı metafiziğinin sonu karşısında, Jarry’nin yarattığı bir saçmalık felsefesi değil miydi? Zürih’teki Kabare Voltaire’in ilk gösterisi Jarry’ye atıflarla doludur.

Dada’nın Siyaseti ve Alman Devrimi

Dada, tarihi altüst eden Birinci Dünya Savaşı esnasında, Rusya’da olduğu gibi Almanya’da da yükselen devrimci siyasetlerin içine doğdu. Daha 1913 yılında, Hugo Ball, Huelsenbeck’le birlikte Münih’te *Revolution* (Devrim) dergisini ya-

yınıyordu. Henüz adı konmamış olsa da, 1915'te Berlin'de ilk Dada suarelerini düzenlemeye başlamışlardı bile. Dramatik birer gösteriyi andıran bu suarelerde, hem manifestolarını 'icra ediyorlar' hem şiir okuyorlardı. Mayıs'taki Ekspresyonist Suare'de Ball 'mantıksız nesirler' okumaya, Huelsenbeck doğaçlama 'zenci şarkıları' söylemeye başlamıştı. Bir yıl sonra Zürih'te açılacak olan, Dada'nın ilan edileceği Kabare Voltaire bu deneyimlerden doğdu. Dada'yı hazırlayan birikimde Ball'ın tiyatro sevdasının da rolü vardır. Ball, felsefenin yanı sıra Max Reinhardt'la tiyatro da okumuş, kabare tarzını ve sanatın kutsallığını alaya alan parodileri ondan öğrenmişti. Tiyatro hocalığı da yaptı; oyunlar yönetti, bunlarda rol aldı. Günlüğüne, "1910 ile 1914 arasında benim için her şey tiyatro etrafında dönüyordu" diye yazmıştı. "Bana göre tiyatro akla hayale gelmeyen özgürlük demektir."¹⁶

Dada'nın temelindeki, felsefi, siyasi ve estetik birikim, deneyim, Zürih'in dağılmasıyla birlikte Alman kanadında daha da zenginleşti. Ama Paris kanadı için aynı şey söylenemez. Zürih'i terk ederken, Dada'nın yolları çatallanmış, Huelsenbeck Berlin'e dönüp 1918 devrimcilerine katılırken, Tzara Paris'e hicret edip Paris bohemyasına sığınmıştı. Geride, Zürih'te kalan ve Tzara'nın Dünya Devrimi'ne yönelik kayıtsızlığına karşı çıkan, aralarında Hans Richter, Marcel Janco, Hans Arp ve Alberto Giacometti'nin de bulunduğu bir grup sanatçı ise Devrimci Sanatçılar Birliği'ni kurmuşlardı. Berlin'deki dadacılarla birlikte, savaşa ve militarizme karşı, Alman şovenizmine ve imparatorluğa karşı, burjuvaziye ve piyasaya karşı bir cephe oluşturuyorlardı. 1918 Alman Devrimi'nde, John Heartfield, Wieland Herzfelde ve George Grosz gibi dadacıların kuruluşundan beri üye oldukları Alman Komünist Partisi saflarında yer alıyorlar, Münih, Bremen gibi bazı merkezlerde kurulan devrimci sovyet hükümetlerinin çalışmalarına katılıyorlardı. 1920'deki Birinci Enternasyo-

nal Dada Fuarı'nda bir yandan "Sanata Karşı Ayaklanın" diye haykırıyorlar, diğer yandan ise Dada'nın "Devrimci proletaryanın yanında!" olduğunu ilan ediyorlardı.¹⁷ Huelsenbeck'e göre "Dada Alman Bolşevizmi"ydi.¹⁸

19. yüzyılın felsefi ve siyasi mirasına sahip çıkan dadacılar, hayat üzerinde sanatın hüküm sürdüğü; dolayısıyla, yabancılaşmanın, işbölümünün sona erdiği, zorunlu çalışmanın yerini yaratıcı oyunun aldığı Fourierist, Marksist, sosyalist ütopyalara inanırlar. Raoul Hausmann, içlerindeki "yeni dünyayı ortaya çıkarmak için, her şeyi yıkmak, parçalamak" amacıyla olduklarını yazar.¹⁹ Hannah Höch için "Dünya Devrimi", "Dada Dünyası"dır. Bu nedendir ki Dada, hep enternasyonalist bir ruha sahip olmuştur; bütün insanlığa seslenir. Sonuçta Dada, hiçbir zaman, Tzara'nın söyleminin uyandırdığı gibi, dogmatik, kör bir inkârcılık, bir agonizm, ya da nihilizm değildir. Foucault'dan alıntılanarak denebilir ki, onlar için politika "ne olduğumuzu keşfetmekten değil [...] onu stratejik olarak reddetmekten geçer".²⁰

Sanat Eylemi

Dada'yı sanata karşı çıkan diğer avangard hareketlerden ayırt eden özelliği, sanatı eylem olarak kavramasıdır. Sanat tarihçisi Gavin Grindon, dadacıların, "eylem sanatını güzel sanatlardan biri haline getirdiklerini" yazıyor.²¹ Aslında onlar, eninde sonunda bir nesnede ifade bulan sanatı tamamıyla ortadan kaldırarak, eylemi estetik bir olaya dönüştürdüler. Berlinli dadacılarından Grosz ve Herzfelde'ye göre, "bugünün sanatçısı, [...] teknoloji ile sınıf savaşı propagandası arasında seçim yapmalıdır. Ya tüm dünyayı sömüren reklamcılar ordusuna yazılır, [...] ya da devrim fikrini ve partizanları savunan bir propagandacı olur."²² Gerçekten de Berlin Da-

da'nın bütün etkinlikleri birer gösteriydi, siyasal eylemdi. Hatta Baader ve Hausmann Berlin'de bir Dada Cumhuriyeti bile kurmuşlardı. John Heartfield için fotomontaj esasen bir propaganda eylemiydi. Zaten fotomontajın 'üretim' süreci de başlı başına bir inşa eylemiydi. Bu anlamda, kabarelerin ve suarelerin dışında, dadacıların şiirleri, şarkıları, manifestoları, ve muhtelif yapıntıları da öncelikle birer eylem olarak yaratılıyordu. Hugo Ball, Zürih'teki ilk suarede, "Dada bir enternasyonal sözcük" demişti; "yalnızca bir sözcük ve eylem olarak sözcük".²³ Sanat, ancak eylem olarak icra edildiğinde hayatı ele geçirir. Bunun da en uç hali ölümdür; Arthur Cravan, Jacques Vaché, Julien Torma, Jacques Rigaut gibi dadacıların bütün hayatlarını içeren intihar sanatıdır.

Dada'nın sanat nesnesine karşı olması, her şeyi sonunda piyasaya mahkûm eden sanatın kaderine de son verir. Sanatın bir ürün üretmeden, bir eylem olarak icra edilmesi, piyasayı dolaşıma sokacağı bir maldan mahrum bırakır. Hem de sanatçının yaratıcılığının işgücü piyasasına düşmesine engel olur. Bu hadise son derecede kritiktir; çünkü evvel ezel sanatla para arasında süren birbirlerine egemen olma mücadelesinden sanatın zaferle çıktığını simgeler. Bu zafer, sanatçıların harika buluşlarla hâlâ sürdürdükleri piyasaya karşı direniş eylemlerini başlı başına bir sanat haline getirir.

Finansallaşmanın hayatı da, sanatı da kuşattığı zamanımızdaki en spekülâtif metanın sanat eseri olduğu kabul edilir. Ball'ın yüz yıl önceki sözleri bunun kehaneti sayılır: "Sanat eseri ticareti, kendi kendisi için bir borsa işi haline geldi; alıcısının artık neredeyse hiç dahli olmadığı değerler, basılmış kâğıt ve boyanmış tuval ticareti".²⁴ Ball'ın gözünde metalaşma, sanatın dışındaki diğer alanları da kuşatmıştır: "Bugünlerde vatandaş da bir meta. Şair, filozof ve aziz de meta haline geliyor."²⁵ Onun bu yargısı, Marx'ın *Komünist Manifesto*'daki (1848) ünlü cümlesini hatırlatıyor: "Burjuva-

zi, şimdiye kadar saygı gören ve kutsal sayılan bütün mesleklerin başındaki haleyi söküp atmıştır [...] rahibi, şairi, bilim adamını kendi ücretli işçilerine çevirmiştir.” Ne var ki, “özgürleştirilmiş sanat anlayışını canlandırmak için [dadacılar], sanatı alçaltan piyasasını en boğucu gazlara gark edecektir.”²⁶

‘Düzene Dönüş’ ve Makine Estetiği

Birinci Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda, Avrupa sanatında giderek şiddetlenen bir muhafazakârlaşma yaşanmaya başlamıştır. Bu muhafazakârlaşmanın amacı ‘düzene dönüş’tür; *rappel à l’ordre*, veya *retour à l’ordre*. ‘Düzene dönüş’ ile kast edilen, 19. yüzyılda, sanatın tarihine meydan okuyan sorgulamaların önünün kesilerek, geleneğin, klasizmin, realizmin; en nihayetinde antik Yunan estetiğinin, dolayısıyla geometrinin restore edilmesidir. Buna koşut olarak, Kant’la ve romantik filozoflarla başlayarak yükselen özerklik mücadelesinin terk edilerek, çağa damgasını vuran endüstrinin, makinelerin, mühendisliğin sanat üzerindeki egemenliğinin tanınmasıdır. Başta muhafazakâr bir estetik rejim gibi yorumlanan ‘düzene dönüş’, İkinci Savaş’a doğru giderek otoriterleşen iktidarların milliyetçi, vatansever, romantizm düşmanını kültür politikalarıyla birleşerek hegemonik bir ideolojiye dönüşmüştür. Bu ideolojiye direnebilen yegâne hareket Dada olmuştur. Dadacılar Büyük Savaş’ta yaşanan katliamdan makineleri de sorumlu tutuyorlardı. Ball, 1915’te günlüğüne savaşın vahim bir hataya dayandığını yazıyordu: “İnsanı makine yerine koymak yanılığımıza düşüldü. İnsanlar değil, makineler yok edilmeli”. Ona göre “makine, düzenli çalışan ve hayatı taklit eden ölümdür”.²⁷ Bu yüzden dadacılar, “makineler tarafından ahlaksızca istismar edilmemek için savaşacaklardır”.²⁸